

II ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Грицик Анна Сергіївна,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

УДК: 347.238.12

АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ШОДО ВИЗНАННЯ ШЛЮБНИХ ДОГОВОРІВ НЕДІЙСНИМИ

У статті висвітлюється проблема нормативної невизначеності поняття «надзвичайно невідгідне матеріальне становище» одного з подружжя. Автор розглядає цю категорію як одну із підстав визнання шлюбного договору недійсним, аналізує судову практику, яка виникає з підстав порушення ч. 4 ст. 93 СК України, вказує на необхідність встановлення в судовому порядку недійсності шлюбного договору в цілому чи окремих його частин, пропонує шляхи для усунення наявних прогалин в законодавстві.

Ключові слова: шлюбний договір, подружжя, надзвичайно невідгідне матеріальне становище, недійсність, судова практика.

Шлюбний договір, як і інші правочини, у силу визначених у законі підстав може бути визнаний недійсним.

Так, частиною 1 статті 215 ЦК України передбачено, що підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частиною першою – третьою, п'ятою та шостою статті 203 цього Кодексу [1]. Натомість, ст. 203 ЦК України містить загальні підстави недійсності правочинів, зокрема: зміст правочину не може суперечити цьому Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам; особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності; волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі; правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним; правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей [1].

Шлюбний договір на вимогу одного з подружжя або іншої особи, права та інтереси якої цим договором порушені, може бути визнаний недійсним за рішенням суду з підстав, встановлених ЦК України (ст. 103 СК України) [2].

Незважаючи на те, що СК України здійснює пряме посилання на підстави недійсності правочинів, які встановлені в ЦК України – обмежитися виключно цими нормами не можна, бо СК України містить цілу низку власних умов, порушення яких, без сумніву, слугуватимуть підставою для визнання шлюбного договору недійсним.

Підтвердженням цього є судова практика, сформована за результатами розгляду справ, предметом яких було визнання шлюбних договорів недійсними.

Відповідно до ч. 4 ст. 93 СК України, однією із підстав визнання шлюбних договорів недій-

сними – є «надзвичайно невідгідне матеріальне становище одного з подружжя» [2].

Виникає питання: «Що ж означає «надзвичайно невідгідне матеріальне становище»? Який зміст цього поняття?».

Законодавець відповіді на вказані питання не надає, жоден нормативно-правовий акт не містить тлумачення зазначеного поняття. Перші кроки на цьому шляху були зроблені при поданні законопроекту № 10668 від 25 червня 2012 року «Про внесення змін до сімейного кодексу України (щодо шлюбних договорів)». Ним пропонувалося внести зміни до ч. 4 ст. 93 СК України та додати до неї новий абзац наступного змісту: «Надзвичайно невідгідне матеріальне становище слід вважати таким, якщо за умовами договору у разі поділу майна подружжя, все майно передаватиметься одному з них, натомість другий буде отримувати майно незначної вартості; відмова одного з подружжя від майбутньої зарплати на користь одного з них; коли один із подружжя бере на себе явно обтяжливі обов'язки (зобов'язується у разі розірванні шлюбу утримувати свого колишнього дружини/чоловіка, його дітей та близьких родичів, третіх осіб); не повинно обмежувати права та дієздатність дружини та чоловіка» [3].

Із вказаною пропозицією погоджується і адвокат Наталія Горбаль [4, с. 224].

Проте, законопроект № 10668 не отримав очікуваної підтримки і станом на сьогодні до ч. 4 ст. 93 СК України зміни, запропоновані у ньому, не внесені.

Однак, судова практика свідчить про неоднозначність тлумачення судами даного поняття при постановленні судових рішень..

Так, рішенням Бабушкінського районного суду міста Дніпропетровська від 22 вересня 2016 року у справі № 201/6357/14-ц за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, треті особи: П'ята Дніпропетровська державна нотаріальна контора, Орган опіки та піклування Жовтневої районної у м. Дніпропетровську ради,

шлюбний договір визнаний частково недійсним із-за недотримання сторонами положень ч. 4 ст. 93 СК України. У вказаному рішенні суд встановив, що при укладенні шлюбного договору між Особа_1 та Особа_2 було порушено ч. 4 ст. 93 СК України та визнав з цих підстав недійсними п. 31. Цим пунктом визначено, що усе майно, яке буде придбане подружжям за час шлюбу, за винятком речей індивідуального користування належатиме подружжю на праві спільної власності. Речі, придбані для професійної діяльності винятково одним із подружжя до шлюбу вартістю до 25 тис. грн., а саме професійний та інший електричний прилад та інструмент, ікони та інші релігійні предмети, комп'ютери та інша оргтехніка, а також інші речі будуть особистою власністю ОСОБА_2. Речі придбані за час шлюбу вартість яких перевищує 1 тис. грн. будуть їхньою спільною сумісною власністю, окрім тих, що оговорені у «наступному» договорі.

Суд прийшов до висновку, що положення про те, що речі позивача, які придбані ним до шлюбу з моменту одруження, стають особистою власністю відповідача, порушує п. 4 ст. 93 СК України, а саме: ставить одного з подружжя у надзвичайно невідгідне матеріальне становище. Дане положення також порушує і п. 1 ч. 1 ст. 57 СК України, де встановлено, що особистою власністю дружини чоловіка є: майно, набуте нею, ним до шлюбу.

Таким чином, суд вважає, що дане положення п. 31 Договору суперечить нормам законодавства, а тому є недійсним [5].

В мотивувальній частині цього ж рішення суд також зазначив: «З п. 24 Договору випливає, що коли у подружжя, виникають спільні права на власність дружина відразу після підписання та нотаріального посвідчення цього договору видає чоловіку генеральну довіреність на вчинення будь-яких дій щодо управління та розпорядження майном, що належить на праві спільної часткової власності або спільної сумісної власності. Положення п. 24 Договору обмежує права дружини та порушує п. 4 ст. 93 СК України, а саме: ставить одного з подружжя у надзвичайно невідгідне матеріальне становище. Проте, зважаючи на той факт, що позивач не просить суд визнати недійсним п. 24 Договору – суд не в праві виходити за межі позовних вимог» [5].

У аналогічній справі, в котрій також предметом позову було визнання шлюбного договору недійсним з підстав порушення ч. 4 ст. 93 СК України, Приморський районний суд міста Одеси у своєму рішенні № 522/17811/16 від 03 листопада 2016 року зазначив наступне: «Позовні вимоги обґрунтовані тим, що вказаний шлюбний договір ставить позивача, як одного із подружжя, у надзвичайно невідгідне матеріальне становище, що є прямим порушенням її прав, а все тому, що п. 4 шлюбного договору передбачає, що у випадку розірвання шлюбу всі об'єкти рухомого та нерухомого майна, належні чоловіку або дружині, вважаються особистою приватною власністю

того з подружжя, на чіє ім'я таке майно придбане або набуте» [6].

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог в повному обсязі, суд здійснив посилення на ч. 2 ст. 7 СК України, яка закріплює можливість врегулювання сімейних відносин за домовленістю (договором) між їх учасниками [2], та зазначив, що ст. 9 СК України визначає загальні межі договірного регулювання відносин між подружжям, а саме: така домовленість не повинна суперечити вимогам СК України, іншим законам та моральним засадам суспільства. Під вимогами законів у цьому випадку слід розуміти імперативні норми, що встановлюють заборону для договірного регулювання відносин подружжя [6].

У вказаному рішенні суд дійшов до наступного висновку: «Оскільки договір, у тому числі шлюбний, передусім є категорією цивільного права, то відповідно до ст.8 СК України у випадках договірного регулювання сімейних відносин повинні застосовуватися загальні норми ст.ст. 3, 6 ЦК України щодо свободи договору, а також глав 52, 53 ЦК України щодо поняття та умов договору, його укладення, зміни й розірвання [6].

Так, ч.3 ст.6 ЦК України передбачає, що сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства та врегулювати свої відносини на власний розсуд, надаючи таким чином особам право вибору: використати існуючі норми законодавства для регулювання своїх стосунків або встановити для цих стосунків власні правила поведінки [6].

Отже, принцип свободи договору відповідно до ст.ст. 6, 627 ЦК України є визначальним і полягає в наданні особі права на власний розсуд реалізувати, по-перше, можливість укласти договір (або утриматися від укладення договору); по-друге, можливість визначити зміст договору на власний розсуд, ураховуючи при цьому зустрічну волю іншого учасника договору та обмеження щодо окремих положень договору, встановлені законом [6].

Таким чином, сторони не можуть на власний розсуд врегулювати в договорі свої відносини лише у випадках, якщо: існує пряма заборона, встановлена актом цивільного законодавства; заборона випливає зі змісту акта законодавства; така домовленість суперечить суті відносин між сторонами [6].

Про необхідність застосування норм ЦК України при визнанні шлюбного договору недійсним міститься вказівка і в ст.103 СК України.

Виходячи зі змісту ст.ст. 9, 103 СК України, ст.ст. 203, 215 ЦК України, підставою недійсності шлюбного договору є недодержання в момент вчинення стороною (сторонами) таких вимог: зміст шлюбного договору не може суперечити законодавству, а також моральним засадам суспільства; волевиявлення кожного з подружжя при укладенні шлюбного договору має бути вільним і відповідати його внутрішній волі; шлюбний договір має бути

спрямований на реальне настання правових наслідків, що зумовлені ним [6].

З іншого боку, фактично, «невігідним матеріальним становищем» можна вважати будь-яке відступлення від рівного поділу прав на майно, що є порушенням принципу свободи договору. Відповідно до ч. 3 ст. 10, ч. 1 ст. 60 ЦПК України, кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. Крім того, у ч. 4 ст. 60 ЦПК України визначено, що доказування (отже, і рішення суду) не може ґрунтуватися на припущеннях» [6]. У зв'язку з тим, що позивачка не довела в чому саме полягає її невігідне матеріальне становище, котре виникло після укладення шлюбного договору, суд відмовив їй у задоволенні позовних вимог.

Аналогічна правова позиція викладена у рішенні Києво-Святошинського районного суду Київської області у справі № 369/2909/15-ц від 04 листопада 2015 року [7].

Така ж позиція викладена у постанові Верховного суду України від 28 січня 2015 року за № 6-230цс14 [8]. У вказаній постанові суд звернув увагу на наступне: «Норма статті 97 СК України надає подружжю право визначати у шлюбному договорі правовий режим майна, набутого до чи під час шлюбу, та не містить заборони або будь-яких обмежень цього права. Норми сімейного і цивільного законодавства не містять заборони чи обмеження права сторін шлюбного договору у визначенні цими сторонами правового режиму майна, набутого ними до шлюбу. Встановивши, що правовідносини сторін та правовий режим спірного майна урегульовано шлюбним договором, суд обґрунтовано застосував до цих правовідносин норми шлюбного договору, а не загальні норми СК України» [8].

Також Верховний Суд України у постанові від 28 січня 2015 року за № 6-230цс14 зазначив, що категорія «надзвичайно невігідне матеріальне становище», вжита у ч. 4 ст. 93 СК України, має оціночний характер і підлягає доведенню стороною відповідно до ч. 3 ст. 10 ЦПК України [8]. Тим самим Верховний суд України підтвердив факт нормативної невідзначеності цього поняття та встановив, що суд за власним переконанням в змозі надавати правову оцінку доводам зацікавленої сторони, яка посилається на умову шлюбного договору, що ставить її у надзвичайно невігідне матеріальне становище.

Варто особливо увагу звернути на пункт 26 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» за № 9 від 06 листопада 2009 року, де зазначається, що особами, які беруть участь у справі про визнання правочину недійсним, є насамперед сторони правочину. А нотаріуси, що посвідчували правочини, залучаються до участі у справі як треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, якщо позивач обґрунтовує недійсність правочину посиланням на неправомірні дії нотаріуса

[9]. Такі випадки досить часто трапляються у судовій практиці, тому варто пам'ятати, що нотаріус при посвідченні шлюбного договору повинен повністю дотримуватися норм законодавства, щоб його дії в майбутньому не спричинили негативних наслідків.

Потрібно зазначити, що визнання шлюбного договору недійсним не впливає на долю шлюбу: він продовжує своє існування незалежно від цього.

На думку професора Ромовської З.В. шлюбний договір стає недійсним у разі недійсності шлюбу без спеціального рішення суду про це, тобто автоматично [10, с. 159]. Вважаю, що з даною думкою погодитися не можливо, оскільки СК України передбачає недійсність шлюбу в силу закону (ст.ст. 38-39) та за рішенням суду (ст.ст. 40-41), а нотаріальне посвідчення шлюбного договору робить його чинним і для третіх осіб, а тому його недійсність має бути обов'язково підтверджена судовим рішенням.

Визнання договорів недійсними та застосування правових наслідків їх недійсності – є одним із засобів захисту багатьох суб'єктивних цивільних прав. Вдало відреагував на наявність проблем в цьому питанні Пленум Верховного Суду України, прийнявши Постанову «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 06 листопада 2009 року за № 9 [9], де у п. 5 суд надав чіткі критерії розмежування нікчемних та оспорюваних правочинів, вказав на можливість встановлення в судовому порядку факту нікчемності правочину [9].

Отже, дослідивши питання щодо визнання недійсності шлюбного договору з підстав невігідного матеріального становища одного з подружжя, можна дійти до наступних висновків:

1. Стаття 103 СК України не є досконалою через те, що у вказаному положенні закону міститься пряма вказівка, що шлюбний договір може бути визнаний недійсним за рішенням суду з підстав, встановлених ЦК України. Вважаю, що у вказаній статті має бути застереження про те, що шлюбний договір може бути визнаний недійсним з підстав, встановлених як ЦК України, так і СК України, оскільки СК України містить цілу низку власних умов, порушення яких, без сумніву, слугуватимуть підставою для визнання шлюбного договору недійсним, а ЦК України містить відсильну норму (ч. 1 ст. 203), яка спрямовує нас до СК України.

2. Вважаю за необхідне доповнити ч. 4 ст. 93 СК України тлумаченням змісту поняття «Надзвичайно невігідне матеріальне становище одного з подружжя», відповідно до визначення, запропонованого в законопроекті № 10668 від 25 червня 2012 року, оскільки через відсутність нормативного визначення вказаної категорії – суди, посилаючись на те, що це оціночне поняття, приймають рішення за власним внутрішнім переконанням, виходячи з обґрунтувань та доводів, наданих учасниками судового провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України від 16 липня 2003 р. [станом на 02.11.2016 р.] // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – ч.ч. 1-3, 5, 6 ст. 203; ч. 1 ст. 215.
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. [станом на 10.11.2016 р.] // Офіційний вісник України. – 2002. – № 7. – ч. 2 ст. 7; ст.ст. 38-39; ст.ст. 40-41; ч. 4 ст.93; ст. 102; ст. 103.
3. Левцун В.І. Про внесення змін до сімейного кодексу України (щодо шлюбних договорів): Проект закону. – 25.06.2012 р. – № 10668 // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/_doc2.nsf/lin k1/JF88C00A.html.
4. Горбаль Н. Must have сезона, или Новый взгляд на брачный договор / Н. Горбаль. – К.: Саміт-Книга, 2016. – 280 с. – с. 224.
5. Рішення Бабушкінського районного суду міста Дніпропетровська від 22 вересня 2016 року у справі № 201/6357/14-ц // Єдиний державний реєстр судових рішень // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62324309>.
6. Рішення Приморського районного суду міста Одеси від 03 листопада 2016 року у справі № 522/17811/16 // Єдиний державний реєстр судових рішень. Електронний ресурс: режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62584870>.
7. Рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 04 листопада 2015 року у справі № 369/2909/15-ц // Єдиний державний реєстр судових рішень // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53297645>.
8. Постанова Верховного суду України від 28 січня 2015 року за № 6-230цс14 // [Електронний ресурс]. Режим доступу: ЗМІСТ_Вип № 4.doc.
9. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 06 листопада 2009 року за № 9 // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09> – п. 5; п. 26.
10. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 532 с. // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ualibrium.narod.ru/pravo/simejne/simpr_komentar.html – с. 159.

Грицик Анна Сергеевна

АНАЛИЗ СУДЕБНОЙ ПРАКТИКИ ПО ПРИЗНАНИЮ
БРАЧНЫХ ДОГОВОРОВ НЕДЕЙСТВИТЕЛЬНЫМИ

В статье освещается проблема нормативной неопределенности понятия «чрезвычайно невыгодное материальное положение» одного из супругов. Автор рассматривает эту категорию как одну из оснований признания брачного договора недействительным, анализирует судебную практику, которая возникает на основании нарушения ч. 4 ст. 93 СК Украины, указывает на необходимость установления в судебном порядке недействительности брачного договора в целом или отдельных его частей, предлагает пути для устранения имеющихся пробелов в законодательстве.

Ключевые слова: брачный договор, супруги, чрезвычайно невыгодное материальное положение, недействительность, судебная практика.

Grytsyk Anna

ANALYSIS OF JURISPRUDENCE ON RECOGNITION OF MARRIAGE CONTRACTS INVALID

This article highlights the problem of the normative definition of the concept «extremely unfavorable financial situation» of a spouse. The author examines this category as one of the grounds for recognition of a marriage contract invalid, analyzes judicial practice, which occurs due to the breach of the p. 4 Art. 93 of the Family Code of Ukraine, points to the need to establish a judicial nullity of the marriage contract as a whole or parts of it, suggests ways to address the existing gaps in the legislation.

Keywords: marriage contract is extremely disadvantageous financial situation, invalidity, litigation, married couple

Малярчук Любов Сергіївна,

кандидат юридичних наук, асистент
кафедри виконавчого та нотаріального
процесу і адвокатури Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

УДК 347.919.7

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ
ПРО ТИМЧАСОВЕ ОБМЕЖЕННЯ У ПРАВІ
ВІЇЗДУ БОРЖНИКА ЗА МЕЖІ УКРАЇНИ

У статті на прикладах із судової практики проаналізовані підстави та наслідки неправильного визначення юрисдикції справ про тимчасове обмеження у праві виїзду боржника за межі України. Акцентовано увагу на недосконалості законодавчої регламентації строків розгляду